

TURAN UNIVERSITY

«ПСИХОЛОГИЯ» пәні

«Мен және менің мотивациям»

22.02.2022 ж.

1. Тұлғаның мотивациялық сферасы
2. Мотивация және өзіндік мотивация
3. Мотивтер және қажеттіліктер
4. Мотив түрлері. Жетекші мотив
5. Жетістікке жету және сәтсіздіктен қашу мотивациясы
6. Тұлғаның мотивациялық сфераның бұзылуымен байланысты еңбек тиімділігінің төмендеуі

Мотивация дегеніміз не?

«Мотивация» ұғымы латынның «movere» сөзінен шыққан

Мотивацияның бірнеше анықтамалары бар:

- Мотивация - бұл іс-әрекетке шақыру
- Мотивация - бұл адамның кез-келген іс-әрекет арқылы өз қажеттіліктерін қанағаттандыру қабілеті
- Мотивация - бұл адамның мінез-құлқын басқаратын және оның ұйымдастырылуын, бағытын, тұрақтылығы мен белсенділігін анықтайтын динамикалық психофизиологиялық процесс

Қазіргі уақытта бұл ұғымды әртүрлі ғалымдар әр түрлі түсінеді:

- мотивация - бұл ынталандыру мен іс-әрекетке жауап беретін процестердің жиынтығы;
- мотивация - мотивтердің жиынтығы

Мотив - бұл идеалды немесе материалдық объект, оған қол жеткізу іс-әрекеттің мәні болып табылады.

Адамға ол осы тақырыпқа қол жеткізуден оң эмоциялармен немесе қазіргі жағдайдағы наразылықпен байланысты жағымсыз сезімдермен сипатталуы мүмкін нақты тәжірибелер түрінде көрінеді. Мотивті түсіну үшін байыпты ішкі жұмыс қажет.

Мотив көбінесе қажеттілікпен немесе мақсатпен шатастырылады, бірақ қажеттілік — ыңғайсыздықты жоюға деген саналы ұмтылыс, ал мақсат — мақсат қоюдың саналы процесінің нәтижесі.

Мысалы, аштық - бұл қажеттілік, тамақтануға деген ұмтылыс — мотив, ал адамның қолы тартылатын тамақ — мақсат.

Мотивация (ағылш. *motivation*) – қолданылу ыңғайына қарай қазақша «ниет», «түрткі», «кірісу», «жігерлену», «ынталану» сөздерінің мағынасына жақын келетін, қазіргі заман мәдениеті мен гуманитарлық ғылымдарында кең қолданылатын ұғым.

Moveo латынша сөз болып, «қозғалу, әрекет ету» мағынасын береді, демек motivation сөзбе сөз мағынада» қозғалту, әрекетке келтіру» мағынасын береді.

Мотивация – бұл сыртқы және ішкі қозғаушы күштердің жиынтығы, олар адамды белгілі бір қызметке итермелейді, белгілі бір мақсаттарға жетуде бағыт береді.

Психологияның көз қарасы бойынша, **мотивация** – адамды белгілі бір мақсатқа тарту күші немесе қажеттілік.

Мотивация - адамның психикалық өмірінің қозғаушы негізі, адамның мінез-құлқының белсенділігін анықтайтын психологиялық сипаттағы себептердің жиынтығы.

Мотивация түрлері

Сыртқы мотивация - бұл қандай-да бір іс-әрекеттің мазмұнымен байланысты емес, бірақ адам үшін сыртқы жағдайларға байланысты (сыйақы алу үшін жарыстарға қатысу және т.б.)

Ішкі мотивация – бұл іс-әрекеттің мазмұнымен байланысты мотивация (спортпен шұғылдану, өйткені ол жағымды эмоциялар береді және т.б.)

Оң мотивация - бұл оң ынталандыруға негізделген мотивация (егер мен байсалды болмасам, онда ата-анам маған компьютерлік ойын ойнауға мүмкіндік береді және т.б.)

Теріс мотивация - бұл теріс ынталандыруларға негізделген мотивация (егер мен байсалды болмасам, онда ата-анам мені ұрыспайды)

Тұрақты мотивация - бұл адамның табиғи қажеттіліктеріне негізделген мотивация (шөлді басу, аштықты басу және т.б.)

Тұрақсыз мотивация - бұл үнемі сыртқы қолдауды қажет ететін мотивация (темекіні тастау, салмақ жоғалту және т.б.)

Өзін-өзі реттеуді сақтауға бағытталған **жеке мотивация** (шөлдеу, аштық, ауырсынуды болдырмау, температураны қолдау және т. б.), **топтық мотивация** (ұрпақтарға қамқорлық жасау, қоғамда өз орнын іздеу, қоғам құрылымын қолдау және т. б.), **танымдық мотивация** (ойын әрекеті, зерттеу әрекеті).

Мотивация құрамына:

- Қажеттіліктер
- Мотивтер
- Мақсаттар

Қажеттіліктер

Қажеттілік - адамның қалыпты өмір сүруі үшін жетіспейтін белгілі бір жағдайларда немесе объектілерге қажеттілік жағдайы.

Ағзаның эволюциялық дамуы неғұрлым жоғары болса, соғұрлым оның қажеттіліктері көп болады. Адамда физикалық қажеттіліктерден басқа бірқатар материалдық, рухани және әлеуметтік қажеттіліктер бар.

Көбінесе қажеттіліктер екі негізгі түрге бөлінеді:

- **Биологиялық (өмірлік)** - организмнің тіршілік әрекетін қамтамасыз етеді
- **Ақпараттық** - танымдық және әлеуметтік қажеттіліктер болып табылады

Мотивтер

Мотив – кез-келген қажеттілікті қанағаттандыру үшін іс-әрекетті бастауға себеп.

Мотивтердің кеңдігі мен икемділігі бар, ол адамның мотивациясының алуан түрлілігінде көрінеді: күн сайын адамда көптеген қажеттіліктер – аштықтан бастап күрделі ақыл-ой жұмысын орындау ниетіне дейін.

Икемділік қажеттілікті әр түрлі жолмен қанағаттандыру мүмкіндігі ретінде ашылады: егер біз бірқатар тағамдардан белгілі бір тағамды жесе, аштық жоғалуы мүмкін; күрделі тапсырманы әртүрлі жолмен шеше аламыз

Мақсаттар

Мақсат - адамның өз қызметінің нәтижелері бойынша алғысы келетін және оның белсенділігі бағытталған нәтиже

Мотивация теориялары

Мотивацияның көптеген теорияларының негізі - адамның қажеттіліктері туралы түсінік (бір нәрсенің жетіспеушілігін сезіну, онсыз адам ыңғайсыздықты, ішкі және сыртқы тепе-теңсіздікті сезінеді, ол оны жеңгісі келеді).

Қажеттіліктер:

- туа біткен, бастапқы (табиғи) болуы мүмкін – мысалы, тамақ, су, жылу қажеттілігі;
- алынған (әлеуметтік) - қарым-қатынас, білім алу, өзін-өзі тану қажеттілігі.

Адамның қажеттіліктерінің күрделілігін және олардың мотивацияға әсерін сипаттайтын алғашқы ғалымдардың бірі **Абрахам Маслоу** болды.

**Маслоудің қажеттіліктер иерархиясы
(5 сатылы түпнұсқалық үлгі)**

Өз-өзін таныта білу
тұлғалық өсуі және өзін-өзі іске асыру

Құрмет көрсетілуін қажет ету
жетістік, мәртебе, жауапкершілік, бедел

Сүйіспеншілікке және қарым-қатынасқа деген қажеттілік
отбасы, сезім, байланыс, ұжым және т.б.

Қауіпсіздікке деген қажеттілік
қорғау, тәртіп, заң, шек қою, тұрлаулылық және т.б.

Биологиялық және физиологиялық қажеттіліктер
Негізгі өмірлік қажеттіліктер: ауа, тамақ, су, баспана, жылу, жыныстық қатынас, ұйқы және т.б.

Мотивацияның қазіргі кездегі теориялары

Психологиялық және ұйымдастыру-экономикалық бағыттағы мотивация теорияларын екі топқа бөлуге болады:

1) мотивацияның мағыналы теориялары, адамдарды басқаша емес, талап етілгендей іс-әрекеттер жасауға итермелейтін адамдардың ішкі қажеттіліктерін идентификациялауға негізделеді:

- А.Маслоудың иерархиялық қажеттіліктер теориясы
- К.Альдерфердің Erg теориясы
- Д.Макклеландтың қажеттіліктер теориясы
- Ф.Герцбергтің екі факторлар теориясы

Маслоу бойынша қажеттілік пирамидасы

Әрекет етуге талаптанған адамдардың қажетін анықтау, әсіресе маңыздылық ауқымын айқындау үшін мотивацияның маңызды теориясын зерттеу қажет.

Маслоу адамдарды бұрын тәжірибесі бар, әрі білімді деп қана қарамай, оларды өзін-өзі жетілдіретін және өзін-өзі меңгеретін, өз өмірін қалыптастыра алатын жандар ретінде қарастырады. Ол адамдарда иерархиялық жүйеден тұратын көптеген қажеттілік болатындығын мойындайды. Маслоу бұл қажеттіліктерді 5 категорияға бөледі.

- 1. Физиологиялық қажеттілік** өмір сүру үшін керек.
- 2. Қауіпсіздік**, қорғану, және болашаққа сенімділік қажеттіліктеріне қоршаған орта тарапынан болатын физикалық және психологиялық қауіп-қатерден қорғану қажеттілігі, болашақта физиологиялық қажеттіліктің қанағаттандырылуы жатады.
- 3. Әлеуметтік қажеттілік** – бұл бір нәрсеге немесе біреулерге қатыстылық сезімі, өзінді біреулердің құрметтеу сезімі, әлеуметтік қарым-қатынас, құштарлық және сүйемелдеушілік сезімі.
- 4. Құрметтеу қажеттілігіне** өзін-өзі құрметтеу, жеке басының жетістіктері, біліктілігі, басқа біреулердің өзін құрметтеуі, мақұлдауы жатады.
- 5. Өзін-өзі көрсету қажеттілігі** - өзінің потенциалды мүмкіндігін жеке басының өсіп-жетілуін жүзеге асыру қажеттілігі.

Маслоу көзқарасы «қажеттілік иерархиясы» әдістемесі деп аталады. Ол қажеттілікті қатаң иерархиялық құрылымда орналастыруға болады деп есептеді.

Маслоу теориясы адамдардың жұмысқа ынталану негізін түсінуге зор үлес қосты.

Басшылар адамдардың мотивациясы, олардың жан-жақты қажетсінуімен айқындалатындығын түсінді.

Альдерфердің ERG теориясы (қажеттіліктер тобы)

Альдерфер, Маслоу сияқты, иерархиядағы қажеттіліктерді қарастырған, бірақ бір деңгейден екінші деңгейге өту кез келген бағытта жүруі мүмкін деп есептеген

Қажеттіліктер:

- Тіршілік жасауға деген қажеттіліктер
- Байланыс қажеттіліктері
- Өсу қажеттіліктері

Альдерфер теориясы бойынша өрлеу және кері жүріс қарастырылған:

- Қажеттіліктерді қанағаттандыру процесі** – бұл қажеттіліктер деңгейі бойынша жоғары қозғалу
- Фрустрация процесі** – бұл қажеттілікті қанағаттандыруға ұмтылғандағы жеңіліс

Д. Мак-Клелландтың мотивация тұжырымдамасы (ие болған қажеттіліктер теориясы)

- 1. жетістікке деген қажеттілік** (адамның бұрынғыға қарағанда, алдына қойған мақсаттарына тиімді түрде жетуге ұмтылуы)
- 2. қатысушылық қажеттілігі** (айналадағылармен жақсы қарым-қатынас орнату, олардан қолдау алу)
- 3. билікке деген қажеттілік**
  - билікке билік жүргізу үшін ұмтылу
  - билікке топтық міндеттерді шешу үшін ұмтылу

Герцбергтің екі факторлы теориясы

Экономика саласындағы американдық психолог, әрі маман Герцберг өз әріптестерімен бірге қажеттіліктерге негізделген **мотивация моделін** жасады.

Алынған деректерді ол екі категорияға бөліп:

- 1.«гигиеналық факторлар»
- 2.«мотивациялар»

Герцберг бұл факторларды «гигиеналыққа» жатқызады. Сонымен, гигиеналық факторлар жұмыс жүзеге асырылатын қоршаған ортаға байланысты.

Гигиеналық факторлар

- Фирма мен әкімшіліктің саясаты
- Жұмыс жағдайы
- Еңбек ақы
- Басшылармен, әріптестермен қарым-қатынас орнату
- Жұмысты тікелей бақылау дәрежесі

Мотивациялар

- Жетістік
- Қызметте жоғарылату
- Жұмыс нәтижесін мойындау, әрі мақұлдау
- Ерекше жоғары жауапкершілік
- Творчестволық, іскерлік өсу мүмкіндігі

Мотивацияның қазіргі кездегі теориялары

2) мотивацияның процессуальды (іс жүргізу) теориясы – адамдар әр түрлі мақсатқа жетуі үшін өзінің күш-жігерін қалай бөлетіндігін және мінез-құлықтың нақты түрін қалай бөлетіндігін және мінез құлықтың нақты түрін қалай таңдайтындығын талдайды (адамдардың тәрбиесін және танымын ескере отырып, олардың өздерін қалай ұстайтынына негізделген теориялар):

- Үміттену теориясы
- Әділдік теориясы
- Портер-Лоулер моделі

В. Врумның күту (үміттену) теориясы

Күту (үміттену) теориясының негізгі моделі бойынша адам өзінің таңдап алған іс-әрекетінің тілек етілген нәтижесіне жеткізеді деп үміттенеді.

Күту (үміттену) – белгілі бір оқиғаның ықтималдылығын жеке тұлғаның бағалауы.

Күту (үміттену) теориясы үш өзара байланыстың маңыздығын көрсетеді:

- еңбек шығыны – нәтижелер
- нәтижелер – марапаттау
- марапаттау – валенттілік (марапаттауға қанағаттану)

Дж.Ст.Адамстың әділеттілік теориясы

Әділеттілік теориясы бойынша, адамдар жұмсаған күш-жігеріне тиісті көтермелеуді **субъективті** бағалап, осы тектес жұмысты басқа адамдар қалай қабылтайтындығын салыстырады.

- егер адам өз еңбегі дұрыс бағаланбады деп санаса, онда ол күш-жігер жұмсауын кемітеді
- егер ол өз еңбегін асыра бағалады деп санаса, онда ол керсінше күш-жігерін жұмсауды бұрынғы деңгейде қалдырады немесе тіпті арттыра түседі

Портер –Лоулер моделі

Лайман Портер мен Эдвард Лоулер күту теориясы мен әділеттілік теориясының элементтеріне қарай отырып **мотивацияның кешенді процессуалдық теориясын** жасап шығарады.

Мұнда мотивация жұмыскерлердің қажетсінуінің, үміттенуінің және әділетті көтермеленуінің басты функциясы болатындығына негізделген.

Олардың үлгісінен бес өзгергіштерді, құбылмаларды атауға болады:

- Жұмсалған күш–жігер
- Сезіну
- Алынған нәтижелер
- Марапаттау
- Қанағаттану дәрежесі

Жұмсалатын күш-жігер көлемі жұмыскерлердің көтермелеуді қаншалақты бағалайтындығына және өзіне деген мадақтауға сенімділігіне байланысты.

Портер-Лоулер моделі бойынша, **еңбек нәтижелігі қанағаттану сенімін туғызады.**

Сәтсіздіктен қашу мотиві - адамның кез келген жағдайда сәтсіздікке ұшырамауға ұмтылуы, әсіресе оның жасаған еңбектері мен нәтижесін басқа адамдар бағалап қабылдағанша кез келген жағдайда адамның сәтсіздіктен құтылуға тырысуы.

Сәтсіздіктен қашу мотивіне бой алдырған адам сол үшін өзінің бастапқы мақсатынан толық не белгілі мөлшерде бастартуға дейін барады. Сәтсіздіктен қашу мотиві үлгерімі нашар балалардың тапсырма орындамау себебін түсіндірмегенде жиі байқалады.

Жетістікке жету мотивациясы – тұлғаның өмірдегі үйлесімді дамуға деген талпынысы болып табылады.

Тұлғаның потенциалды мүмкіндіктерін оңтайландырудың басты жағдайы – белсенділік белгілі бір іс-әрекет түріне бағыттылық.

Семинар тақырыбы:

1. Еңбек іс-әрекетінің мотивациясы

СӨЖ тақырыбы

1. Кейс: «Ұйым қызметкерлерінің мотивациясын жетілдіру»